

**AHMED-İ DÂÎ'YE ATFEDİLEN BİR ESER:
CEVÂHİRÜ'L-MAÂNÎ**

Dr. Abdülbaki ÇETİN*

ÖZET

Ahmed-i Dâî'ye atfedilen Cevâhirü'l-Maânî Hızır bin Yakub el-Hatib'in 1406 yılında yazdığı Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir eserdir. Bu yazıda tanıtıklarımızla birlikte Cevâhirü'l-Maânî'nin yazmalarının sayısı on üçe ulaşmıştır.

Giriş

Cevâhirü'l-Maânî, 809/1406'da beş bölüm (=bab) üzerine telif edilmiş Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden biridir. Zeki Kaymaz, Cevâhirü'l-Maânî'nin emekli öğretmen M. Ali Cengiz Bey'den temin ettiği yazmasını doçentlik tezi olarak hazırlamış¹ ve müellif adı kayıtlı olmayan bu yazma üzerinde yaptığı incelemeler neticesinde eserin Ahmed-i Dâî'ye ait olduğu sonucuna varmıştır:

“Emekli öğretmen M. Ali Cengiz Bey'in üzerinde inceleme yapmamı isteyerek bana verdiği bir yazma üzerinde yaptığımız araştırma sonucunda bazı ipuçlarının yardımıyla bu eserin Ahmed-i Dâî'nin olabileceğini düşünerek çalışmalarımızı derinleştirdik ve Ahmed-i Dâî'nin benzer konulu diğer eserleriyle karşılaştırma yaparak bu eserin ona ait olduğunu kesin olarak belirledik.”²

“Cevâhirü'l-Maânî, şimdiye kadar varlığı ve Ahmed-i Dâî'ye âidiyeti bilinmeyen bir eserdir. Eserin Dâî'ye ait olduğu tarafımızdan tespit edilmiştir.”³

Cevâhirü'l-Maânî'nin Sayın Kaymaz'ın “şimdilik bilinen tek nüsha”⁴ olarak nitelediği yazması dışında müellif adı kayıtlı olmayan bir yazması da Atatürk

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Zeki Kaymaz, Ahmed-i Dâî: Cevâhirü'l-Maânî (İnceleme-Metin-Sözlük), (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi); Malatya 1997, IV+295+108 s.

² Kaymaz, age. “Ön Söz” den.

³ Kaymaz, age. s. 10.

⁴ Kaymaz, age. s. 11.

Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Bölümünde Agâh Sırrı Levend koleksiyonunda ASL-237 numarada kayıtlıdır.⁵

Biz bu yazımızda Cevâhirü'l-Maânî'nin bu iki yazması dışında on bir yazması üzerinde duracağız ve eserin yazarı sorununa değineceğiz.

Cevâhirü'l-Maânî'nin Yazmaları

1. Millî Kütüphane-1: 06 Mil. Yz. F. B. 381

“Cevâhir al-ma'ânî

Dürri (954/1547)

بِسْمِ

حمد اول اللهم رحماندر هم رحيم منعم مآندر

beytiyle başlamaktadır. Türkçe, harekeli nesih hatla, 218x150-150x105 mm. ölçüsünde, 15 satırlı, I+88 yaprakta, esmer çıpa filigranlı kâğıda, 954 Ramazanında (1547) yazılmıştır. Sözbaşları kırmızı mürekkepledir. Kahverengi yıpranmış tamir görmüş meşin sırtlı, üst yüzü kırmızı kâğıt kaplı, alt yüzü şemseli bordo meşin kaplı bir cilt içindedir.

طلودر بو کتاب ایچی هدایت سعادت استین دتسن نصیحت

beyitleriyle sona ermektedir. Yazarın ismi 46a'dan alınmıştır. Beş baktan oluşan dinî ve felsefî bir eserdir. İçinde yer yer manzum kısımlar vardır. 1-2. yapraklar arası eksiktir. 1a'da Feyzullah b. Mustafanın temellük kaydı ve mührü vardır. Yapraklar kurt yeniklidir. Fahri Bilge varislerinden satın alınmıştır.”⁶

2. Millî Kütüphane-2: 06 M.K. Yz. A. 8394

“Cevâhiru'l-Me'ânî

Yazar: Hızır b. Ya'kûb

İst. Tarihi: 968 [1561]

Müstensih: Ali b. Hüseyin

⁵ Kâzım Köktekin, “Ahmed-i Dâ'i'nin Cevâhirü'l-Maânî Adlı Eserinin Yeni Bir Yazması Üzerine”, İlmî Araştırmalar, S. 12, İst. 2001, s. 143-152.

⁶ Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu-V, Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 1997, s. 42 (nr. 1758).

233 y.; 200x145 mm”⁷

... Kitâbu Cevâhirü'l-Maânî

200x145 (140x87) mm. 13 str, 233 yk. Harekeli nesih. Başlıklar kırmızı mürekkepledir. Sonradan ciltlenmiştir.

Millî Kütüphaneye satın alma yoluyla kazandırılmıştır.

Baş: ...بسم

Qāla'llāhu tebāreke ve te'ālā... Bil ki Haq te'ālā celle ve a'lā 'alīm ü 'allāmeyidi ve bilirdi bu yaratdığı kullarda ba'zısınıñ nefsi tãhiridi ve pākidi...

Sonu:

Yā Rabbi, yir yüzinde bundan ekrem ve efzāl kuluñ var mıdur, dedi (harekeli) ve Allāhü te'ālā dan hıtab geldi-kim yā 'İsā bir kimesne ümmet-i Muḥammedden bir gün recebden oruc tutsa ol qulum baña bundan efzaldur, dedi (harekeli). Temm (133a/1-7)

İlk bakışta ayrı bir eser intibai uyandıran bu nüsha, esasta diğerk nüshalarla aynıdır. Bazı nüshalarda bulunan baştaki manzum kısım bu nüshada yoktur. Bu nüshada ayrıca konularla ilgili yer yer birden çok hikaye kaydedilmiştir.

3. Süleymaniye Kütüphanesi Birinci Serez 1526/1

Hâzâ Kitâbu Cevâhirü'l-Maânî (1a)

225x175 (168x125), 129 yaprak, 15 satır. Nesih. Siyah meşin cilt, miklepli.⁸ 3a'da *Derviş Mustafa* adına vakıf kaydı 5a'da aynı şahıs adına vakıf mührü bulunmaktadır. Başlıklar kırmızı mürekkepledir.

Bu yazma, Süleymaniye Kütüphanesi kart kataloglarında *Derviş Mustafa bin Muhammed* adına kayıtlıdır.

⁷ Bu bilgi, Millî Kütüphanenin web sayfasından alınmıştır: Doğrudan ulaşım: <http://kitap.mkutup.gov.tr:4500/ALEPH/TUR/NLT/NLT/NLT/FIND-ACC/2611998>

⁸ Bu nüshanın Türk Dil Kurumu kütüphanesinde mikrofilmi (Mikrofilm 142-2) ve mikrofilminden elde edilmiş fotokopisi (Fotokopi/269) *Deniz Mustafa b. Muhammed* adına kayıtlıdır.

Başı: (1b) Hâzâ Kitâbu Cevâhirü'l-Maânî ve Mir'âtü'l-Maânî

بِسْمِ

Ḥamd ol Allāha kim Raḥmāndur

Hem Raḥīm ü [Mün'im ü Mennān]dur

Yırde gökde [ḥük]m anuñdur emr anuñ

C[ān u te]nde luḫf anuñdur ḳaḫr anuñ

Bu kitābuñ adını *Cevâhirü'l-Maânî* virdüm çün mürîd-i şâdık ve ṭâlib-i 'âşık muṭâla'a eyleye ve aḫkâmıla mu'âmele eyleye (4b/12-13)

bu maḳâlât fütûḫımuñ fetḫi muḫarrem ayımuñ evâsıtındaydı sene *tis'a ve semâni me* (3a/4-6)

Sonu:

Her ne-kim nefsüne şanarsın ḫalk nefsine anı şaḅıl ve daḫı dilerseñ kim ḫalkuñ yigregi olasın emegüñi ḫalkdan dirîg itmegil ve's-selâm temme bi-'avni'llâh. (129a/5-8)

4. Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı 1854/1

Cevâhirü'l-Ma'ânî

Hızır bin Yakub

170x121, 120x84 mm. 1-90 yk, 15 str. Nesih, 809 h. Meşin cilt. İstinsah tarihi ve müstensihî belli değil.

Başı: 2b Cevâhirü'l-Maânî

بِسْمِ

Ḥamd ol Allāha kim Raḥmāndur

Hem Raḥīm ü Mün'im ü Mennāndur

Yırde gökde ḫükm anuñdur emr anuñ

Cān u tende luḫf anuñdur ḳaḫr anuñ

(4b/12) Ya'nî Tañrının rahmetinden ve resülün şalāvātından soñra bu za'if du'acı **Hızır bin Ya'qub** مطرونى (?) **Hatıbi** eydür sebab-i te'lif-i kitāb oldur kim çün mañbūbı's-selātinü'l-muqarrebīn **Paşa hazretinün** evşāf-ı hāmidesini ve ahlāk-ı hamīde kerimesini işitdüm huşūşan ol hazrete mülāzımlarından bir 'aziz dañı şöyle taķrır eyledi-kim (5a) pāzişāhdur kim fi'inde tevfiķ var ve şahdur kim gönlinde taşdıķ var muñibb-i 'ilm ve 'ulemādur mürebbī-yi zu'afā ve fuķarādur. Pes müştak oldum kim cemāline nazār eyleyem ve 'azm eyledüm-kim anuñziyāretiçün sefer kılam zīrā kim bir kişide dünyānuñ dükeli hicābların müctemi' eylemişiken ğaflet uykusından uyanmaķ ve tā'ata meşul olmaķ... (4b/12-5a/4)

Neşr: Bu kitābuñ adını **Cevāhiri'l-Ma'āni** (harekeli) virdüm 'illet-i ğāyisi oldur kim çün mürīd-i şādık ve tālib-i 'aşık... (7a/7-8)

6b Hazret-i Paşayıçün bu şan'ata
Eyledüm ikdām tā kim hazrete

Lāyık olup bu kitāb aħkāmıla
Cennet-i firdevsi a'lāya yite

Tuħfe oldur kim ķala bāķi ebed
Ol degül kim bir iki günde yite

Bünyādını biş bāb üzerine vaz' eyledüm... (7a/13)

ve bu maķālāt fütūhunuñ fetħi muħarrem ayınuñ evāşıtında idi sene tis'a ve semānimiye... (7b/1-2)

7b/3 şi'r: Sekiz yüz toķuzında resülün

Açıldı ķapusu işbu fütūhuñ

Sonu: Şabūr olğ l ki bulasın tariķat
Şamüt olğıl ki bulasın haķiķat

Ṭoludur bu kitâb içi hidâyet
Eger 'aqluñ varise tuṭ naşîhat

5. Millet Kütüphanesi Ali Emiri, Şeriyye, 533.

194x134, 142x96 mm. Nesih, İstinsah tarihi 1855 h. 110 yk. Mukavva cilt. Muhtelif yerlerinde Ali Emiri'nin temellük mührü vardır.

Bu yazma, Millet Kütüphanesi kart kataloglarında *Said* adına kayıtlıdır.

Baş:بسم

Ḥamd ol Allāha ki Raḥmāndur
Hem Raḥīm ü Mun'im ü Mennāndur

Ve bu kitābuñ adını *Cevāhirü'l-Ma'ānī* ad verdim (harekeli) ve bünyādını beş bāb üzerine vażı' (harekeli) eyledüm.... (6a/2-4)

6a/7: ve bu makālātuñ fütūhınuñ fetḫi muḥarrem ayınuñ evāşıtında sene (8) tis'a ve semāni mieti. Şi'r:

Açıldı ḳapusu işbu fütūhuñ
sekiz yüz (9) toḳuzında ol resülüñ

Sonu: Şi'r:

Sa'ādet isteyen tuṭar şerī'at
Şerī'at bekleyen bulur ṭarīḳat

Ṭoludur bu kitâb içi hidâyet
Sa'ādet ehli işidür naşîhat
Temmetü'l-kitâb

6. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, 1380/1.

196x130, 152x83 mm. Nesih. 21 str, Miklepli. 38 yk. Başlıklar kırmızı mürekkepledir. İstinsah tarihi, müellif ve müstensih adı kayıtlı değildir.

Baş: 1b Hāzā Kitāb-ı Cevāhirü'l-Ma'ānī

بِسْمِ...

Allâh sübhanehü te‘âlâ hazretlerine hamd ü senâ ve resûlu’llâh şallâ’llâhü ‘aleyhi ve selleme şalât ü selâmdan soñra Hâk tebâreke ve te‘âlânuñ ‘inâyeti bî-‘illetinden ve kerem-i bî-nihâyesindenümüñ oldur kim bu ‘abd-i za‘îfinüñ beyânı...

ve bu kitâba *Cevâhirü’l-Ma‘ânî* diyü ad virdüm. Pes bu kitâbuñvücüdına bâ‘iş her mürid-i şâdık ve her tâlib-i hâz k mü’tâlâfa idübile. (1b/7-8)

Bu kitâbı biş bâb üzere tertîb kıldum. Bâb-ı evvel ma‘rifet-i nefis beyânındadır. Bâb-ı şânî evvel vâcib beyânındadır. Bâb-ı şâliş fetra‘-ı ervâh beyânındadır. Bâb-ı râbî‘ hilkat-ı insân beyânındadır. Bâb-ı hâmis sülûk-ı ümerâ ve vüzerâ beyânındadır. (1b/12-14)

Sonu:

Esmâü’l-hüsna şerhini muhtaşar kılalum bu ‘azîz ve görklü adlaruñ sevâbını şerh itmege niçe fuzalânuñ tâkatleri tağ olup ‘âciz ve fermânde qalmışlar. Temmet bi-‘avni’llâhi’l-meliki’l-Vehhâb.

7. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi, 183

211x155, 136x90 mm. 19 str. 1167 h. Nesih. Mukavva cilt. Miklepli. 81 yk.

1b Hâzâ Kitâb-ı Cevâhirü’l-Ma‘ânî Esmâü’l-Hüsna

بِسْمِ...

Hamd ol Allâha kim Raḥmândur

Hem Raḥîm ü Mün‘im ü Mennândur

Ammâ Allâh te‘âlâ hazretiniñ hamdinden soñra ve seyyidi’l-mürselîn Muhammed Muştafânuñ şallâ’llâhü ‘aleyhi ve sellem şalâvâtından soñra bi-dürüstî (harekeli) işitdüm kim maḥbûb sulţânü’l-Muḥarrebîn *Ḥamza Big* raḥmetu’llâhi ‘aleyh maḥabb-ı ‘ulemâdur ve mu‘tekd-ı fuḳarâdur diledim kim bir tuḥfe viribiyem bilişmeğiçün ḥadıṣ mücibince. (4a/1-6)

4b/18: ve bu kitâbuñ adını *Cevâhirü’l-Ma‘ânî* virdüm ve bünyâdını biş bâb üzerine vaz‘ eyledüm. (5a) Bâb-ı evvel Fî-ma‘rifeti’n-nefsi Bâbü’ş-şânî fî evvel mâ-vecebe ‘ale’l-mükellefi Bâbü’ş-şâliş fî fıtrati’l-ervâhi bâbü’r-râbî‘ fî fıtrati Âdeme ‘aleyhi’s-selâm bâbü’l-hâmis fî edebi’l-mülûk ve’l-vüzerâ. Ve bu maḳâlâtuñ fütûḥında fetḥ muḥarrem ayınuñ evâşitındaydı. Fî sene tis‘a ve ‘emânî mieti. (4b/18-5a/4)

Sonu:

81b/14: Ve dağı biş nesne göñli münevver (مونور) eyler Evvel هو الله احد قل oğumak, řāamı az yimek, ʿulemāyile oturup şoğbet eylemek, dūn namāzın kılmağ, yabān otun otalmağ ʿāqil (عاقيل) ol durur kim ġāfil (غافيل) olmaya her lağza kendūniñ ağvālini tafahhūs eyleye zāhirini řerīʿat edebiyile muşahhar eyleye bāğnını řarīkat esrārıyla münevver eyleye. Va'llāhü aʿlam (81b/14-20)

8. Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa, 2807/2

205x137, 132x72 mm. 47b-110b. 13 str. Nesih. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değıl.

Bağı: Hāzā Kitābü Cevāhirü'l-Maʿānī

....بسم

Ammā Allāhü teʿālānūñ ħamdinden řoñra ve seyyidi'l-mürselīn Muřammed-i Muřafānuñ řalāvātından řoñra be-dürüstī iřitdüm-ki ol mağbūb'ı-s-selāğın sulřānu'l-muřarrebīn **Ĥanẓa Beg** muğibb-i ʿulemādur ve muʿteğid-ı fuřarādur diledim kim bir tuğfe viribiyem biliřmeğičün. Ĥadīs... (47b/2-7)

(49b) Ve bu kitābuñadını **Cevāhirü'l-Maʿānī** virdüm ve bünyādını biş bāb üzerine vağ eyledüm. El-bābü'l-evvel fī maʿrifeti'n-nefsi el-bābü's-sānī fī evveli mā vecebe ʿale'l-mükellefi el-bābü's-řālīřü fī fişrati'l-ervāhi (50a) el-bābü'r-rābiʿü fī fişrati'l-Ādemi ʿaleyhi's-selām el-bābü'l-ğāmisü fī edebi'l-mülüki ve'l-vüzerāi. Ve bu mağālātuñ fütūhunuñ fethi muşarrem ayınuñ evāřıtındaydı. Sebʿa tisʿa ve semānī mieti. (49b/8-50a/4)

(50a/5) Ağıldı řapusu iřbu fütūhuñ

Sekiz yüz řoğuzında ol resülūñ

Sonu: (110b/5)

Şabūr olğıl ki bulasın řarīkat

Şamūt olğıl ki bulasın ħağīkat

Ťoludur bu kitāb içi hidāyet

Saʿādet isteyen dutsun nařīğat

9. Bibliotheque Nationale (Paris), Blochet, Supp. 499

“Cevahirü’l-Maânî”

Hızır İbn Yakub el-Hatib (5v)’in tasavvufî eseridir. Manzum bir girişi vardır. H. 809 (1406-1407) yılında Sultan Birinci Mehmet zamanında yazılmıştır. Eser beş bölüme ayrılır (10v): [1] Ruhun tanınması, [2] Zorunlu mükellefiyetler, [3] Ruhların yaratılışı, [4] İnsanın yaratılışı, [5] Sultanlarla vezirlerin yaşamları gereken hayat tarzı.

Nesih, istinsah tarihi: XV. yüzyılın sonları XVI. Yüzyılın başları. 21x14,5 cm.⁹

10. Köprülü kütüphanesi, nr. 153.

“Cevâhirü’l-Maânî (fî Şerh-i Esmâi’llâhi’l-Hüsna)”

Hicrî 809 senesinde Türkçe yazılmıştır. Yazarı bilinmiyor. Beş bab üzerine tertip edilmiştir. Birinci bab nefsi tanıma, ikinci bab müslümanın (“mükellef”) yapması gerekenler, üçüncü bab ruhların tabiatı, dördüncü bab Adem (a.s.)’in tabiatı, beşinci bab sultan ve vezirlerin adabı.

Başı:

حمد اول الله كم رحمان در هم رحيم و منعم و منان در...

Ve bu kitâbun adın *Cevâhirü’l-Maânî* ad urdum ve bünyâdın biş bâb üzerine vaz’ eyledüm. El-bâbü’l-Evvel fî ma’rifeti’n-nefsi... Bu makâlâtun fütûhunun fethi Muharrem ayının evâsıtında sene tis’a ve semâni mie...

Sonu:

طلودر بو کتاب ایچی هدایت سعادت اهل ایشیدر نصیحت

Nesih, 125 yaprak, 17x13 (14x9) cm. ölçülerinde 13 satırlı.

Ferağ kaydı: Temme’l-Kitâb bi-‘avni’llâhi’l-Meliki’l-Vehhâb sene hamse ve hamsîne ve semâni mie 855.

Başında ... Pîr Mehmet b. Muslihuddin... temellük kaydı var.”¹⁰

11. Mümtaz Şükrü Eğilmez’in “eline geçtiğini” bildirdiği nüsha:

Bu nüsha hakkında Eğilmez şu bilgileri vermektedir:

⁹ E. Blochet, Catalogue des manuscrits turcs, Paris, tarihsiz, I, Supp. 499.

¹⁰ Catalogue of Manuscripts in the Köprülü Library, Vol. III, İrcica, İstanbul, 1406/1986. s.74. (nr. 153).

“Yazılışı hicrî 965 senesinde sona eren, dört santim kalınlığında ve bütün eski eserlerde olduğu gibi sahifelerinde numara bulunmayan, her sahifesinin altında müteakip sahifenin ilk kelimesi yazılı, enteressan cildli, yazma bir kitap elime geçti: Cevahirülmeanî.

Dinî ve ahlâkî, hekimane bir eser olan kitabım, Osmanlı İmparatorluğunun en yüksek, en haşmetli devri olan Kanunî Süleyman zamanında yazılmış olması ayrıca dikkatimi çekti. Kimin tarafından yazıldığını araştırdım. Baştan bir veya birkaç sahifenin noksan olması, son sahifede de bu noktayı aydınlatabilecek hiçbir kayıt bulunmaması dolayısıyla müellifini anlayamadım. Karıştırdığım sahifelerinde o devrin dinî telkinleri, zihniyet ve telâkkisi; bilhassa lisan ve ifade bakımından, dikkate değer satırlara tesadüf ettim.” Devamla Eğilmez eserden örnek parçalara da yer verir.¹¹

Bunların dışında Diyarbakır Kütüphanesinde 2064/A numarada “*Kitabu Cevâhirü'l-Maânî*” adında Türkçe “*manzum*” bir eserin kayıtlı olduğunu Önder Göçgün bildirmiştir.¹² Söz konusu yazmayı göremediğimizden üzerinde durduğumuz eserle ilişkisi hususunda kesin bir şey söyleyemiyoruz.

Cevâhirü'l-Maânî'nin Yazarı

Bütün bunların sonucunda Cevâhirü'l-Maânî'nin yazarı olarak karşımıza beş isim çıkmaktadır.

1. Dürrî
2. Derviş Mustafa bin Muhammed
3. Said
4. Ahmed-i Dâi
5. Hızır bin Yakub

¹¹ Mümtaz Şükrü Eğilmez, “Cevahir ü lmeanî”, Uludağ (Bursa Halkevi Dergisi, Sayı: 61, Eylül-1.ci. Teşrin: 943, s. 37-39. (Bursa, 1943).

¹² Dr. Önder Göçgün, “Diyarbakır Kütüphanesi'ndeki Türkçe Yazma Eserler Üzerinde Araştırmalar”, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, Sayı, 3, (Fasikül 1-2), Erzurum, 1979, s. 192. (Aynı yazı: Prof. Dr. Önder Göçgün, Türk Edebiyatı Araştırmaları II, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1991, s. 676-723 (ilgili kısım, s. 676-677).

1. Dürrî

“Dürrî” adı, sadece Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu-V’te (nr. 1758) Cevâhirü’l-Maânî’nin Millî Kütüphanedeki yazmasının (06 Mil. F.B. 381) tavsifinde müellif adı olarak yer almıştır.

Adı geçen katalogda bu ismin 46a’dan alındığı belirtilmiştir. Söz konusu yazmada 46a’ya baktığımızda 10. satırdaki mısraın درى kelimesiyle başladığını görüyoruz. Yazmada bu kelimenin altı çizilmiş ve yanına çarpı işareti konulmuştur. Bununla bu kelimenin yazar adı olarak alındığına dikkat çekilmiştir. Beyit şu şekildedir:

(46a/9) Bu dünyâ çün geçer yokdur sebâti

Ne kalur devleti ne hoş hayâti

درى it cânunı Haq zikriyle

Ki tâ görmeyesin ayruq memâti.

Görüldüğü gibi *Dürrî* okunan ve yazar adı olarak kabul edilen kelime “*diri*”dir.

2. Derviş Mustafa bin Muhammed

Cevâhirü’l-Maânî’nin Süleymaniye Kütüphanesinde Birinci Serez 1526 numarada kayıtlı mecmuanın birinci eseri olan yazması adı geçen kütüphanenin kart kataloglarında *Derviş Mustafa b. Muhammed* adına kayıtlıdır. Yazmada bu isim geçmemektedir.

Mecmuanın ikinci eseri ise (130b-247b), **İhlas suresi** tefsiridir.

Bu ikinci eserin yazarı 247b’de kayıtlıdır: Kitâbuñ câmî’i Tañrıdan rahmet umucı **Muṣṭafâ bin Muḥammed** cümle mü’minlere bile Allâh rahmet eylesün âmîn. (247b/4-5)

Mecmuanın ikinci eserin (İhlas Suresi tefsiri) yazarı olan *Mustafa b. Muhammed*, kütüphane kart kataloglarında birinci eserinin (Cevâhirü’l-Maânî) yazarı olarak da gösterilmiştir. Bu mecmuada 3a’da *Derviş Mustafa* adına vakıf kaydı 5a’da da aynı şahıs adına vakıf mührü bulunmaktadır.

3. Said

Yukarıda tavsifini yaptığımız Millet Kütüphanesi Ali Emiri, Şeriyye, 533 numaralı yazma, adı geçen kütüphanenin kart kataloglarında “*Said*” adına kayıtlıdır. Yazmada müellif adı olarak *Said* ismini tespit edemedik.

4. Ahmed-i Dâî

Sayın Kaymaz, doçentlik tezine kaynaklık eden ve müellif adı kayıtlı olmayan yazmanın yaptığı incelemeler neticesinde Ahmed-i Dâî'ye ait olduğu sonucuna varmıştır.¹³

Sayın Kaymaz'ın eserin Ahmed-i Dâî'ye aidiyetiyle ilgili dayanaklarını şöyle sıralayabiliriz:¹⁴ İlki eserde geçen “Bu Dâî müddet-i medîn ve ‘Ahd-i ba’îd tuhfe fikrinde hayrânıdum” (5a/6) cümlesinde geçen “dâî” kelimesi.

Ahmed-i Dâî'nin mahlası olarak kabul edilen buradaki “dâî” kelimesinin sözlük (=duacı) anlamıyla kullanıldığı artık kesinlik kazanmıştır.

Sayın Kaymaz'ın bu konuda diğer dayanağı ise Cevâhirü'l-Maânî ile Ahmed-i Dâî'nin bilinen eserleri arasındaki tespit ettiği “pek çok konu ortaklığı”dır.¹⁵

Sayın Kaymaz'ın ortak konular olarak belirttiği, Cevâhirü'l-Maânî ile Ahmed-i Dâî'nin eserlerinde yer alan ortak hikâyelerdir.

Sayın Kaymaz'ın bu hususta değindiği bir diğer nokta da Cevâhirü'l-Maânî'ye “manzum bölümler”in serpiştirilmiş olmasıdır. Kaymaz, “böyle bir özelliğe Cevâhirü'l-Maânî'deki kadar olmamakla birlikte Vesiletü'l-Mülûk'ta da rastlanmakta” olduğunu kaydetmiştir.¹⁶

5. Hızır bin Yakub

Cevâhirü'l-Maânî, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk kez Blochet kataloğuyla bilim dünyasına tanıtılmıştır. Bu katalogda yazar adı *Hızır ibn Yakub el-Hatib* olarak kayıtlıdır. Bu kataloga dayanarak çeşitli vesilelerle Fuat Köprülü¹⁷,

¹³ Kaymaz, age. s. 12. Sayın Kaymaz, ayrıca 8-12 Kasım 1999 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde düzenlenen VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresine “*Ahmed-i Dâî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Cevâhirü'l-Maânî*” başlıklı bir bildiri de sunmuştur. (Bildiri metinleri henüz kitaplaşmadığından Sayın Kaymaz'ın adı geçen bildirisinin metnini görme imkânımız olmadı)

¹⁴ Kaymaz, age. s. 12-18.

¹⁵ Bkz. Kaymaz, age., 12-17.

¹⁶ Kaymaz, age. s. 18.

¹⁷ M. Fuad Köprülü (Hzl. Dr. Orhan F. Köprülü-Nermin Pekin), Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yay., İst. 1980, 2. Baskı, s. 356.

Hasibe Mazıoğlu¹⁸, Osman Türer¹⁹ ve Mustafa Özkan²⁰ Cevâhirü'l-Maânî'nin *Hızır bin Yakub el-Hatib*'e ait olduğunu zikretmişlerdir.

Cevâhirü'l-Maânî'nin Süleymaniye Kütüphanesi Tirnovalı 1854/1 numarada kayıtlı yazmasında da yazar adı *Hızır bin Yakub مطرونی (?) Hatibî* olarak kayıtlıdır.

Taîrînuñ rahmetinden ve resülün şalâvâtından sonra bu za'îf du'âcı *Hızır bin Yaşûb مطرونی (?) Hâşibî* eydür sebab-i te'lîf-i kitâb oldur kim... (Tirnovalı 1854/1, 4b/12-13).

Cevâhirü'l-Maânî'nin Millî Kütüphane-2 (06 M.K. Yz. A. 8394) yazmasının Millî Kütüphanenin web sayfasında *Hızır bin Yakub* adına kayıtlı olduğunu belirtmiştik. Bu yazmada *Hızır bin Yakub* adı geçmemektedir.

Millî Kütüphaneye satın alma yoluyla kazandırılan bu yazmanın arasına beyaz çizgisiz kâğıda eser hakkında latin harfli el yazısıyla temelde Blochet kataloğuna dayanan bilgiler yazılmış adı geçen katalogdan ilgili yerin (Supp. 499) fotokopisi de eklenerek bırakılmıştır. Bu kâğıda ayrıca “*Türkiye kütüphanelerinde nüshası yoktur. Blinen tek yazması Paris Millî Kütüphanesindedir. (Bibliothèque National, ST., 499)*” kaydı da düşülmüştür. Kanaatimce Millî Kütüphanenin web sayfasında yazar adı olarak *Hızır bin Yakub* gösterilmesi bu bilgiye dayanmaktadır.

Sonuç

Cevâhirü'l-Maânî, *Hızır bin Yakub el-Hatib*'in 899/1406 yılında kaleme aldığı eseridir. Ahmed-i Dâî'nin bilinmeyen bir eseri olduğu ileri sürülen Cevâhirü'l-Maânî de adı geçen eserin bir yazmasıdır. Cevâhirü'l-Maânî'nin yukarıda tanıttıklarımızla birlikte yazma sayısı -şimdilik- on üçe ulaşmıştır.

¹⁸ Hasibe Mazıoğlu, “Türk Edebiyatı, Eski”, Türk Ansiklopedisi, Meb. Yay., Ank. 1983, C. 32, s. 99.

¹⁹ Doç. Dr. Osman Türer, “Bibliothèque Nationale’de Bulunan Tasavvufî İlgili Türkçe Yazma Eserler”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8. Sayı, Erzurum, 1988, s. 195.

²⁰ Prof. Dr. Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, İst. 1995, s.

ABSTRACT

Cevâhir al-Ma'anî attributed to Ahmed-i Dâî is an Old Anatolian Turkish's manuscript written by Hızır bin Ya'qûb al-Ḥaṭîb in 1406.

The number of copies of Cevâhir al-Ma'anî is thirteen with the manuscripts that we represent in this article.